

Леонід Л. Кістерський¹, Сергій А. Єрохін²
**ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ
РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНИ**

Статтю присвячено висвітленню євроінтеграційних можливостей реформування України. Наголошено на важливій ролі модернізації соціальної політики для прискорення економічного зростання України в умовах формування інформаційного суспільства та економіки знань.

Мета дослідження полягає у висвітленні євроінтеграційних можливостей реформування України в частині модернізації освітніх процесів на університетському рівні з метою підготовки кваліфікованих фахівців для прискорення інтеграції України в ЄС.

В умовах зростання невизначеності, що зумовлюється переходом від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки, проблеми підвищення ефективності державного регулювання сфери вищої освіти, якісної підготовки фахівців для забезпечення якомога швидкого інтегрування України в Європейський Союз набувають особливої актуальності, особливо, беручи до уваги, що у лютому 2023 року Європейська Комісія оцінила рівень підготовки України до вступу в ЄС у сфері соціальної політики та зайнятості як початковий: один бал із п'яти можливих: прогрес у цьому розділі Європейська Комісія оцінює як найнижчий.

Україна планує найскоріш стати учасницею ЄС, в якому формування соціальної політики та її реалізація здійснюється на рівні країн-членів, у той час як високий рівень освіти посідає чільне місце в соціальних політиках усіх країн-учасниць. Обґрунтовано необхідність підвищення ефективності державного регулювання сфери вищої освіти в умовах європейської інтеграції. Розкрито роль аксіологічних чинників у соціально-економічному розвитку національної економіки. Висвітлено стан освіти і науки в Україні, проаналізовано системні проблеми розвитку освіти і науки та шляхи їх подолання. Особливий наголос зроблено на загальну потребу модернізації освітніх процесів на університетському рівні з метою підготовки кваліфікованих фахівців для прискорення інтеграції України в Європейський Союз.

Ключові слова: євроінтеграція, соціальна політика, державне регулювання, аксіологічні чинники соціально-економічного розвитку національної економіки, освіта і наука.

Лім.10.

JEL Classification: I28, F15, H80, I21

DOI: 10.32752/1993-6788-2023-1-266-107-113

Leonid L. Kistersky, Sergii A. Ierokhin
**EUROPEAN INTEGRATION OPPORTUNITIES
FOR THE REFORM OF UKRAINE**

The article is devoted to highlighting the European integration possibilities of reforming Ukraine. The important role of the modernization of social policy for accelerating the economic growth of Ukraine in the conditions of the formation of the information society and the knowledge economy is emphasized.

The objective of the paper is to highlight the European integration possibilities of reforming Ukraine in terms of modernization of educational processes at the university level in order to train qualified specialists to accelerate the integration of Ukraine into the EU.

In the conditions of the growing uncertainty caused by the transition from an industrial-market to an information-network economy, the problems of increasing the efficiency of state regula-

¹ Institute for International Business Development. Ukraine.

² National Academy of Management. Ukraine.

tion of the sphere of higher education, high-quality training of specialists to ensure the fastest possible integration of Ukraine into the European Union are becoming especially urgent, especially taking into account that in February 2023, the European Commission assessed the level of Ukraine's preparation for joining the EU in the field of social policy and employment as initial: one point out of five possible – the European Commission assesses progress in this section as the lowest.

Under Ukraine's aspirations to join the EU as soon as possible, it is necessary to point out that the formation of social policy, as well as its implementation is carried out at the level of member states, while a high level of education occupies a prominent place in the social policies of all member states. The necessity of increasing the effectiveness of state regulation of the sphere of higher education in the conditions of European integration is substantiated.

The role of axiological factors in the socio-economic development of the national economy is revealed. The state of education and science in Ukraine is highlighted, systemic problems of the development of education and science and the ways to overcome them are discussed. Special emphasis is placed on the urgent need to modernize educational processes at the university level in order to train qualified specialists to speed up Ukraine's integration into the European Union.

Keywords: eurointegration, social policy, state regulation, axiological factors of socioeconomic development of the national economy, education and science.

Peer-reviewed, approved and placed: 16.08.2023.

Постановка проблеми. В умовах зростання невизначеності, що зумовлюється переходом від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки, проблеми підвищення ефективності державного регулювання сфери вищої освіти, якісної підготовки фахівців для забезпечення якомога швидкого інтегрування України в Європейський Союз (ЄС) набувають особливої актуальності, особливо, беручи до уваги, що у лютому 2023 року Європейська Комісія (ЕК) оцінила рівень підготовки України до вступу в ЄС у сфері соціальної політики та зайнятості як початковий: один бал із п'яти можливих, тобто прогрес у цьому розділі ЕК оцінює як найнижчий.

Україна планує найскоріш стати учасницею об'єднання, в якому формування соціальної політики та її реалізація здійснюється на рівні країн-членів, у той час як високий рівень освіти посідає чільне місце в соціальних політиках усіх учасниць блоку [1]. У такому контексті важливо наголосити, що за юридичною формою Болонська Декларація має рекомендаційний характер і Україна не повинна сліпо копіювати західні стандарти у сфері освіти, а ретельно відбираючи прийнятні методики, удосконалювати і покращувати свою систему освіти для інтеграції в Європейський освітній простір. Освіта ж є важливою галуззю в системі національної економіки, значення якої в умовах формування інформаційного суспільства та економіки знань тільки підвищується [2, с.40].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці підвищення соціально-економічного розвитку вітчизняної економіки присвячено численну кількість законодавчих та нормативно-правових документів, велику кількість робіт українських та зарубіжних дослідників [3; 4; 5; 6], серед яких висвітленню місця та ролі освіти і науки у прискоренні економічного зростання на особливу увагу заслуговують роботи В.Гейця [7], Г.В.Колодка [8], Т.Майбороди [2], О.Мельникової, Ю.Олійник [9] та інших вчених.

Мета дослідження полягає у висвітленні євроінтеграційних можливостей реформування України в частині модернізації освітніх процесів на університетському рівні з метою підготовки кваліфікованих фахівців для прискорення інтеграції України в ЄС.

Основні результати дослідження. Як слушно підкреслює видатний польський вчений Гжегож В. Колодко: «ми живемо в епоху формування нової реальності, відмінної від попередньої системи, яку треба інтелектуально охопити, зрозуміти та пояснити, а також запропонувати способи впливу на її еволюцію, які дозволяють сформувати її бажаний вигляд. Зрозуміло, що навколо цього вигляду триватимуть — і вже тривають — аксіологічні суперечки, і що його поява буде функцією розв'язання зростаючих протиріч ідей та інтересів. Людство не приречене на заздалегідь визначене майбутнє, немає детермінізму. Це майбутнє можна і потрібно формувати. Саме завдяки тому, що треба постійно шукати відповідь на запитання, як це зробити, у економіки хороше майбутнє» [8, с.7].

Сьогодні людський капітал відіграє все більшу роль в економічному виробництві. Освіта та навчання стали ключовими елементами у визначенні якісних аспектів робочої сили. Не дивно, що економічний успіх Японії та чотирьох тигрів, цих п'яти бідних на ресурси регіонів, тісно пов'язаний із їхнім наголосом на розвитку людського капіталу через освіту.

Освіта є важливим та невід'ємним елементом національної економічної системи і знаходиться у тісній взаємодії з її іншими складовими. Рівень розвитку національної економіки визначає місце країни в глобальному просторі, її міжнародну конкурентоспроможність, рівень і якість життя населення. Якість зазначених процесів істотним чином визначають національні особливості, що склалися в результаті специфіки географічного та геополітичного положення, тривалого історичного, культурного та соціального розвитку суспільства та формування його економічної системи. Відповідно зумовленою є структура національної економіки, що відрізняється за галузевою, технологічною, територіальною та іншими ознаками [2, с.124].

Дійсно, головною метою економіки є покращання умов життя суспільства, де наука і освіта посідають чільне місце, саме тому аксіологічні чинники прискорення соціально-економічного зростання заслуговують на особливу увагу. Пригадаємо, що ще дві з половиною тисячі років тому у бесідах зі своїми учнями Конфуцій говорив про роль знання в широкому розумінні у формуванні особистості та необхідності отримання систематичних знань для самовдосконалення і подальшого соціального зростання в суспільстві.

У Конфуціанській традиції основним обов'язком людини є повага до знань і прагнення до навчання впродовж життя, а повна самореалізація людини можлива лише через упорядковану модель освіти та особистісного розвитку. Послідовники Конфуціанства вважають, що вчений повинен вміти застосовувати свої знання на практиці. Це яскраво відображено у ставленні Конфуція до знання та дії. Саме застосовуючи минулі знання та накопичуючи нові знання через дії, можна досягти далеких горизонтів в особистому та соціальному розвитку, самовдосконалюватись у процесі навчання та практичних дій.

Держава ж є активним учасником ринку освітніх послуг, виступаючи як зі сторони попиту на освітні послуги (державне замовлення для поповнення кваліфікованої робочої сили), так і пропозиції (державні заклади освіти). Крім того, держава виступає як посередник, регулюючи основні відносини, що виникають на ринку освітніх послуг, забезпечуючи їх якість та доступність [2, с.37]. Сутність державного регулювання у сфері вищої освіти - це комплекс соціально-економічних, нормативно-правових, організаційних та інших форм і методів впливу держави на агентів освітнього простору з метою забезпечення сприятливих умов для задоволення освітніх потреб та досягнення стратегічних цілей суспільного розвитку країни. При цьому державний вплив має позначатися як з боку попиту на освіту, так і з боку пропозиції освітніх послуг [9, с.10].

Освіта завжди вважалася найважливішим механізмом впливу на свідомість людей, особливо молодого покоління, та процеси трансформації суспільства. Досить цікавих висновків у такому контексті доходить академік НАН України В.М.Геєць, відзначаючи, що у суспільстві під впливом цифрових трансформацій відбуваються два різноспрямованих процеси. Для бідної його частини гаджетизація і оффлайнове спілкування створюють базу для соціалізації, у якій культурна традиція може бути замінена на цифрову, і формування широких мас населення, у середовищі яких національно-культурна традиція досить швидко або мінімізуватиметься, або радикалізуватиметься. Останнє в сучасних умовах реальності є більш імовірним.

У другої ж частини суспільства, де домінують багаті, які мають можливість забезпечити собі, у тому числі й ринковим способом, спілкування на контактній міжособистісній основі, національні культурні традиції зберігатимуться достатньо довго, оскільки вони виховують своїх дітей в обмеженні доступу до процесів гаджетизації та навіть обирають приватні школи, де зберігається традиційний консервативний характер системи навчання й підготовки до здобуття університетської освіти і майбутньої діяльності [7, с. 21]. Отже, аксіологічний аспект відіграватиме важливу роль у вдалому реформуванні України в частині модернізації освітніх процесів на університетському рівні та підготовки кваліфікованих фахівців для прискорення інтеграції України в ЄС.

Сучасна сфера вищої освіти національної економіки функціонує на основі ринкових відносин, що виникають з приводу виробництва та реалізації освітніх послуг. Проте в таких відносинах можуть спостерігатися певні «провали», які проявляються у нездатності ринкового механізму ефективно виконувати функції регулювання та управління освітньою діяльністю. Так, заклади вищої освіти (ЗВО) прагнуть надавати освітні послуги, які є привабливими для споживачів, при цьому ігноруючи підготовку фахівців за складними чи непрестижними спеціальностями, на які існує попит з боку ринку праці. Також орієнтація на платоспроможність здобувача вищої освіти може обмежувати доступ до освітніх послуг справді талановитої та розумної молоді, що, у свою чергу, може призвести до падіння інтелектуального рівня населення. Ще одним «провалом» може бути асиметричність інформації та

нерівномірність надання освітньої послуги у територіальному розрізі, що може призводити до опортуністичної поведінки суб'єктів сфери вищої освіти. Такі недосконалості ринкового механізму в сфері освітніх послуг вищої школи зумовлюють необхідність державного втручання в систему вищої освіти [9, с. 9].

На наш погляд, ще одним «провалом» є неухильне падіння престижу наукової праці. Диспропорції в оплаті праці свідчать про катастрофічну недооцінку в Україні значення науки для розвитку країни. В країні втрачено зв'язок між університетським дипломом і реальною якістю освіти, професіоналізмом випускників навчальних закладів усіх типів, що підриває довіру на ринку праці до системи підготовки вузівських кадрів. Наука також має подібні проблеми. Перш за все, маються на увазі здобувачі наукових ступенів і звань у галузі науки і освіти, що не мають прямого відношення до цієї галузі.

Важливо наголосити, що наука та освіта в Україні давно потребують системного зближення та еволюційного реформування. На відміну від розвинутих країн, де наука й освіта тісно пов'язані в системі старих престижних приватних університетів, де їх фінансову підтримку розвивають фірми та окремі меценати, система знань в Україні розпорошена між академічною, галузевою та університетською складовими, які мають мало спільного один з одним. Крім того, як у науці, так і в освіті недостатньо використовуються широкі можливості міжнародної наукової співпраці за міжнародної фінансової підтримки.

Є міжнародний досвід провідних університетів світу, які з року в рік посідають перші рядки в списках найкращих університетів. Запозичення кращого світового університетського досвіду та його адаптація до сучасних умов України є цілком реальним. «Обличчям» цих університетів є їх професура, а студенти мають вибір курсів для відвідування, тобто професорів, у яких вони хотіли б навчатися. Серед молоді в усьому світі вже давно існує попит саме на конкретні знання та набуття конкретних практичних навичок у різних галузях — бізнесі, державотворенні, праві, міжнародних економічних відносинах тощо. В провідних університетах світу широко розвинене застосування системи «кейсів» та власного практичного досвіду викладача.

Ще однією проблемою, яку необхідно вирішити у сфері вищої освіти в Україні, є створення системи навчання англійською — мовою міжнародного спілкування. Англійська мова як предмет викладається практично в усіх університетах України, хоча і без особливого успіху. Однак лише деякі університети викладають спеціалізовані предмети англійською мовою. Свого часу, готуючись до членства в ЄС, країни Центральної та Східної Європи почали масово переходити на викладання англійською мовою в університетах своїх країн. В Україні ця тенденція ще не набула системного характеру.

Серед відносно нових, але критично важливих дисциплін варто також відзначити ті, які сприяють вихованню високих морально-етичних цінностей у молоді, оскільки навіть найякісніша програма реформування не спрацює, якщо її здійснюють професіонали, які не мають ці якості. В Україні нещодавно почали розроблятися і реалізовуватися курси, спрямовані на виховання у студентів високих морально-етичних якостей. Для подолання

поточної кризи в Україні необхідними є не тільки нові економічні механізми, а й нові підходи в доборі кадрів, які враховуватимуть духовні, моральні та інші людські цінності в підготовці через освіту фахівців з високими етичними цінностями, оскільки повоєнним відновленням не завершується, а лише розпочинається тривалий рух України на шляху високотехнологічного розвитку. В системі державного управління вже розпочався процес переходу до верховенства морально-етичних принципів, наслідування яких може істотно скоротити шлях країни до переможного миру і членства в клубі розвинутих демократій [10, с.4].

На завершення, зазначимо, що сучасна державна політика України у сфері оцінки результатів наукових досліджень стримує розвиток наукової діяльності, оскільки наявність публікацій у журналах з наукометричних баз даних Scopus чи WoS не можна розглядати як один із основних інструментів оцінки результатів досліджень, як на цьому неодноразово наголошувала Міжнародна академічна спільнота. Ці вимоги до публікацій підкреслюють вторинність української наукової періодики, знижують її престиж, сприяють відпливу наукового потенціалу за кордон, оскільки викладачі вищих навчальних закладів і співробітники наукових установ України вже давно стали одним із найбідніших прошарків суспільства. Між іншим, дуже корисним є досвід Польщі не тільки щодо конкретної моделі підготовки кадрів за європейськими стандартами, але і для розвитку науки взагалі. Як і в інших країнах, що дбають про розвиток своєї науки, у Польщі пішли шляхом розвитку власної системи оцінки наукових досліджень. Так, публікації в національних наукових виданнях оцінюються вище, ніж в зарубіжних джерелах, за винятком публікацій у всесвітньо відомих журналах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, в системі вищої освіти України накопичились проблеми, подальше зволікання з вирішенням яких може загальмувати процес вступу країни до ЄС. Особливий наголос в процесі реформ потрібно зробити на підготовку конкурентоспроможних фахівців в галузі міжнародних економічних відносин, як визначальної складової євроінтеграційного процесу.

1. Social policy (2023). The official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/social-policy.html>

2. Майборода Т.М. (2019). Державне регулювання освіти в контексті розвитку національної економіки. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Полтавський університет економіки і торгівлі. Полтава, 259 с.

3. Колот А.М. (2021). Соціально-трудова реальність - XXI: філософія становлення, можливостей та викликів. Економіка України. № 2. С. 03–31. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.02.003>

4. Оберван О.Р. (2012). Економічна сутність соціальної політики в умовах формування інноваційної економіки в Україні. Ефективна економіка. № 5. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1143>

5. Лесік І.М. (2018). Соціально-економічні аспекти розвитку суспільства. Вісник аграрної науки Причорномор'я. Вип.4. <https://visnyk.mnau.edu.ua/statyi/2018/n100/n100v4r2018lesik.pdf>

6. Звонар В.П. (2021). Джерела та принципи розвитку соціального капіталу. Економіка України. № 1. С. 24-39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.024>

7. Геєць В.М. (2022). Соціальна реальність у цифровому просторі. Економіка України. № 1. С. 03-28. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.01.003>

8. Колодко Гж.В. (2020). Економіка Нового прагматизму: тотожність, мета, методи. Економіка України. 2020. № 2 (699). С. 3-23. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.02.003>.
9. Мельникова О., Олійник Ю. (2023). Державне регулювання сфери вищої освіти як елемент розвитку національної економіки. Галицький економічний вісник, № 1 (80). С.7-19.
10. Кістерський Л.Л. Стратегічні принципи повоєнного відновлення України. Економіка України. 2023. № 2. С. 03-16. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.02.003>

1. Social policy (2023). The official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/social-policy.html>

2. Maiboroda T.M. (2019). Derzhavne rehulyuvannya osvity v konteksti rozvytku natsional noi ekonomiky [State regulation of education in the context of the development of the national economy. thesis ... candidate economy Sciences: 08.00.03.] Poltava University of Economics and Trade. Poltava, 259 p.

3. Kolot A.M. (2021). Sotsial no-trudova real nist - XXI: filosofiya stanovlennya, mozhlyvostey ta vyklykiv [Social and labor reality - XXI: philosophy of development, opportunities and challenges] Economy of Ukraine. No. 2. P. 03—31. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.02.003>

4. Obervan O.R. (2012). Ekonomichna sutnist sotsial noi polityky v umovakh formuvannya innovatsiynoi ekonomiky v Ukraini [The economic essence of social policy in the conditions of the formation of an innovative economy in Ukraine.] Efficient economy. No. 5. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1143>

5. Lesik I.M. (2018). Sotsial no-ekonomichni aspekty rozvytku suspil stva [Socio-economic aspects of society development] Herald of Agrarian Science of the Black Sea Region. Issue 4. <https://visnyk.mnau.edu.ua/statti/2018/n100/n100v4r2018lesik.pdf>

6. Zvonar V.P. (2021). Dzherela ta pryntsypy rozvytku sotsial noho kapitalu [Sources and principles of social capital development] Economy of Ukraine. №1. P. 24-39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.024>

7. Heyets V. (2022). Sotsial na real nist u tsyfrovomu prostori [Social reality in the digital space] Economy of Ukraine. № 1. С. 03-28. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.01.003>

8. Kolodko G.W. (2020). Ekonomika Novoho prahmatyzmu: totozhnist , meta, metody [Economy of New Pragmatism: definition, purpose, methods. Ukraine] Economy of Ukraine. № 2 (699). P. 3-23.

9. Melnikova O., Oliynyk Yu. (2023). Derzhavne rehulyuvannya sfery vyshchoyi osvity yak element rozvytku natsional noi ekonomiky. [State regulation of the sphere of higher education as an element of the development of the national economy] Galician Economic Bulletin, No. 1 (80). P.7-19.

10. Kistersky L.L. (2023). Stratehichni pryntsypy povoyennoho vidnovlennya Ukrainy. [Strategic principles of Ukraine's post-war recovery] Economy of Ukraine. No. 2. P. 03-16. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.02.003>